

Mälestuskilde sõjasündmustest Virumaal 50 aastat tagasi

1941. aastal ütles hitlerlik Saksaama lahti Molotovi-Ribbentropi paktist ja tungis kallale oma lepingupartnerile N. Liidule. Eestis rahvata tähendas alanud sõda vabanemist Stalini kehtestatud genotsiidist, mis juba ühe aasta jooksul tõi hävingu u. 20 000 eestimaalasele (tapetud, arreteeritud, küüditatud, teadmata kadunud).

Virumaale jõudsid esimesed Saksa väeosad 30. juulil ja valutasid veel samal päeval Salla ja Simuna. Punaarmee ei avaldanud suuremat vastupanu ja põgenes suures segaduses Rakvere suunas. 1. augustil vabastati Paasvere, 3. augustil Väike-Maarja. Samal ajal hargnes sakslaste rünnak Tapalt Rakvere poole, mis tõi 6. augustil vabanemise Kadriale, Undla, Vohnja ja Aaspere vallale. Järgmisel päeval, s. o. 7. augustil langesis sakslaste valdusesse Viru-Jaagu pi, Haljala, Kunda ja Rakvere. Päev hiljem vabastati ka maakonna läänepoolsem vald Palmse.

Edasitung jätkus nüüd Tallinna ja Narva suunas. Juba 8. augustil jõudsid Saksa väed Viru-Kabalasse ja Viru-Nigulasse, 9. augustil Aserisse ja Sondasse, 10. augustil Kiviõlisse, 12. augustil Püssi ja Kohtla-Järvele, 13. augustil Jõhvi, 16. augustil Narva. Kogu Virumaa vabastati 17. päeva jooksul.

Maakonna pealinn Rakvere elas enne vabanemist hirmuõhkkonnas. Linnatänavail sõitsid pidevalt taganeva punaarmee üksused. Lisaks neile lahtistel veomasinatel hävituspataljoni ja miilitsa salgad. NKVD eestlase Kivi ja vene rahvusest Gussevi juhtimisel pidas jahti inimestele. Vangla ei suutnud mahutada kõiki Rakverest ja selle ümbrusest arreteeritud, neid hoiti ka Tallinna tn. Ambergi maja hoovile ehitatud kongides. Vangide veoks kasutati siniseks värvitud omnibussi. Selle liikumine tänavail sisendas kõigile hirmutunde. Lisaks sõitudele raudteejaamas ootava tapivaguni juurde, tegi sinine buss reise linna ümbruse

metsadesse, kus arreteeritud hukati. Pärast linna vabanemist leiti ümbruskonna metsadest mitmed tapetud. Nende hulgast kuut ei suudetud identifitseerida, nende põrmud maeti 8. augustil linnakalmistule.

Kohalikud punategelased ja nende mõttekaaslased tegid ettevalmistusi evakueerimiseks N. Liitu. Sõiduluba ei antud enne kui augusti esimestel päevadel. Nad sõitsid ära kaubavaguneis koos haiglast evakueeritud haavatutega.

Anti korraldus kõik kaubalaod tühjendada ja saata N. Liitu. Ladudest veetigi kõik riide- ja nahatooted raudteejaama, kus need seisid paar päeva lageda taeva all. Siis toodi need tagasi ladudesse. Arasaatmiseks polnud vaguneid. Suur osa kaubast oli aga juba kaotsi läinud. Kaubarude hävitamisel näitas suurt agarust üles maakonna täitevkomitee kaubandusosakonna juhataja, endine usuteaduskonna tudeng ja nüüdne hävituspataljoni Joh. Lepasaar, kes oma meeskonnaga põletas 6. augustil maha ETK laod raudteejaama lähedal.

Enne linnast lahkumist lasid hävituspataljoni lasid tühjaks Rakvere piiritusvabriku reservuaarid. Rahva jutu järgi olnud neis üle miljoni liitri puhast piiritust! See jooksis ojana mööda raudteekraavi Papiaru jõkke, sealt edasi Soome lahe poole. Rakvere vabastamise päeval tassiti seda märjakest sadade pangedega koju. Kojukandmine jätkus veel mitmel järgneval päeval. Piiritust imbus nii palju maapinda, et veel talve algul kaevasid viinahimulised raudteekraavi augud, kuhu imbus maapinnast lahjaks muutunud vägijook. Viinaninade peletamiseks pandi selliste «allikate» juurde koguni Omakaitse valve.

26. juulil anti Moskvast järjekordne mobilisatsioonikäsk. Rakvere mehed ei mõelnudki enam seda täita. Metsaminek oli riskantne, sest linna ümbrus oli punaväge täis. Sellepärast varjati ennast põõninguil, keldreis,

puukuurides, isegi aias marja-põõsaste all. Linnatänavail liikusid peamiselt taganevad punaarmeeelased. Sõdurid olid väsimusest kurnatud ja nälginud. Peatumisel visati pikali tänava kivisillutisele. Nähes juhuslikku möödijat, hõigati, et nad on juba 3—4 päeva söömata.

Viimased partei- ja teised juhtivad töötajad lahkusid Rakverest 6. augusti lõuna paiku. Nende käsutuses oli 6—7 sõiduautot. Sõideti läbi linna Narva suunas. Linna jäi aga veel taganevaid väeriismeid, kes lahkusid ööl vastu 7. augustit mööda Haljalle suunduvat kivitied.

Linn oli nüüd täiesti välja surnud. Tänavale ei julgenud enam keegi tulla. Inimesed varjusid kodudes ja ka aedades, kus sumedal suveööil jälgiti punaüksuste põgenemist ja oodati Saksa vägede tulekut. Nende saabumine ei lasknud kaua oodata. Kell pool kuus hommikul märgati teatrimaja juures seitsemehelisel saksa luurerühma. Sõdurid liikusid sealt mööda Tallinna tänavat Pika tn. nurgani ja olid siis äkki kadunud. Umbes tund hiljem jõudis kohale sakslaste motoriseeritud rünnakrühm. Nendel oli kaasas tankitõrjekahur, mis seati laskevalmis Tööstuse tn. nurgale vene kirju juures. Kardeti ju võimalikke kohtumisi punaarmee riismetega.

Samas toimus ka esimene kohtumine linna elanikega. Vaatamata varasele hommikutunnile väljusid ümbruskonna majadest ja aedadest linnakodanikud, et avaldada tänu Saksa sõdureile. Inimesed, olles vabanenud painajalikust hirmutundest, liikusid nüüd rõõmust säravate nägudega. Omavahel arutati, kuidas keegi oli eluga pääsenud viimaste nädalate traagilistest sündmustest.

Peep KÄRP

